

Η ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΑΙΓΛΗ *)

Τῇ 17 Νοεμβρίου 1558 κατήρχετο εἰς τὸν μέλανα Τάρταρον, μετ' ἀπαισίαν βασιλείαν πέντε ἐτῶν καὶ τεσσάρων μηνῶν, ἡ ἐπαράτου μνήμης Μαρία ἡ Αἰμοχαρής, ἡ φανατικὴ παπολάτριάς, ἡ βασάνοις τε καὶ πυραῖς καταδιώξασα τοὺς Διαμαρτυρομένους. Διδέχετο τὴν Μέγαίραν ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Ἑλισσάβετ, ἡ εἰσαγαγοῦσα τὴν Μεταρρύθμισιν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἥς τὴν μακρὰν βασιλείαν (1558—1603) ὁ Βέϋλος (Bayle) ἐκάλεσε «τὸ ὠραιότατον τεμάχιον τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας». Καὶ ὄντως ὑπῆρξεν ἡ δημιουργὸς τοῦ βρεττανικοῦ μεγαλείου καὶ συγχρόνως πολυμαθεστάτη καὶ αὕτη βασίλισσα, διότι ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἠγάπα τὰ γράμματα καὶ ἔσχε κλασικὴν παιδείαν. Ἐδιδάχθη ἐπὶ δύο ἔτη τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ λατινικὰ ὑπὸ τοῦ τότε διασήμου ἑλληνιστοῦ Ρογήρου Ἀσχαμ (Ascham) ὃν ὁ πατὴρ αὐτῆς Ἐρρίκος ὁ Η' ἐξελέξατο ὡς παιδαγωγὸν τῆς Ἑλισσάβετ· ὁ δὲ Ρογήρος ἤρμηνευσε τῇ βασιλοπούλῃ τὸν Σοφοκλέα, τὸν Κικέρωνα καὶ ἄλλους τῶν ἀρχαίων. Ἀναθᾶσα δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου μετεκαλέσατο τὸν Ρογήρον, διωρίσασα αὐτὸν γραμματέα καὶ ἰδιαίτερον αὐτῆς διδάσκαλον τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι τοσοῦτο καλῶς ἠπίστατο τὰς κλασικὰς γλώσσας, ὥστε ἡμέραν τινὰ, καίπερ ἐν ἡλικίᾳ προθεσνηυῖα περιεθλοῦσα, ἀπήντησε λατινιστὶ μετὰ πολλῆς ζωηρότητος πρὸς τινὰ Πολωνὸν πρεσβευτὴν, ὅστις λατινιστὶ προσαγορεύων αὐτήν, ἐξεδήλου ὑπερβολικὰς καὶ ἀπαράδεκτους ἀξιώσεις. Εἶτα δὲ μετὰ τῶν αὐλικῶν αὐτῆς συνδιαλεγομένη ἠγανάκτει, διότι ἠναγκάσθη, εἰλεγε, νὰ ξεσκουριάσῃ τὰ παλῆά της λατινικά. Λέγεται μάλιστα ὅτι μετεγλώτισεν ἀγγλιστὶ τὸν Ὁράτιον καὶ ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη ἐκτυπωθεῖσα ἐγένετο περιζήτητος, τοῦτο ὅμως ἀμφίβολον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἑλληνομαθίᾳ ἐσεμνύνετο μεταφράσασα λατινιστὶ τραγωδίας τινὰς τοῦ Σοφοκλέους καὶ δύο λόγους τοῦ Δημοσθένους, ἅπερ ἐδειξεν ἡμέραν τινὰ τῷ Γάλλῳ Σοφροῦ Δε Καλιγινίῳ, τῷ μετέπειτα καγγελαρίῳ τῆς Ναβάρρας· ἦτο δὲ οὗτος ἐκ τῶν πολιτικῶν πρακτόρων Ἐρρίκου τοῦ Δ' ἅμα δὲ καὶ συγγραφεύς. Ἐπέτρεψε δὲ μάλιστα αὐτῷ νὰ λάβῃ ἀντίγραφον ἑλληνικοῦ τινος ἐπιγράμματος ὑπ' αὐτῆς ποιηθέντος· πρὸς τοῦτοίς ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ Σοφροῦ περὶ τινῶν χωρίων τοῦ Λυκόφρονος, ὃν τότε ἀνεγίνωσκε, προ-

*) Τέλος.

τιθεμένην νὰ μεταφράσῃ ἓν αὐτῶν. Περί δὲ τὰ τέλη τοῦ βίου ἠσχολεῖτο εἰς τὴν μετεγλώτισιν τοῦ περιφήμου συγγράμματος τοῦ Βοκθίου «Cousolatio philosophica», ἓνα παρηγορήσιον, ὡς εἶλεγε, τὴν λύπην, ἣν ἐνεποίησεν αὐτῇ ἡ ἀποστασία Ἐρρίκου τοῦ Δ', ὅστις ἐγένετο, ὡς γνωστόν, ἀπὸ Διαμαρτυρομένου Καθολικὸς ἓνα κατακτήσῃ τοὺς Παρισίους, ἐκφωνῶν τὸ περίφημον ἐκεῖνο «Paris vaud bien une messe», δι' ὃ καὶ ἐπιστέλλουσα αὐτῷ καὶ ἐπιπλήττουσα ὑπέγραψε τὴν ἐπιστολήν: «Votre bonne soeur à la vieille mode, je ne que faire de la nouvelle, Elisabeth».

Ἀλλὰ καὶ ἄλλη βασίλισσα ἐτίμησε τὰ γράμματα καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ἡ τοῦ φιλοσόφου Καρτεσιανοῦ καὶ τοῦ ἑλληνιστοῦ Οὐοσσίου (Vossius) μαθήτρια Χριστίνα, ἥτις ἀδυνατοῦσα ἐν Σουηδίᾳ νὰ καλλιεργήσῃ ἐκεῖνα καὶ ἀπολαύσῃ τούτων, ὡς ἐπόθει, παρέσχε τὸ μοναδικὸν ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ παράδειγμα βασίλισσας λατρευομένης ὑπὸ τῶν ὑπηκόων αὐτῆς καὶ οἰκιοθελῶς παραιτουμένης τοῦ θρόνου τῷ 1654, χάριν τῶν βιβλίων, τῶν εἰκόνων, τῶν νομῶν, χάριν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης. Δι' ὃ καὶ πολλὰς χώρας περιεθλοῦσα καὶ πολλὰ ἐπισκεψαμένη μουσεῖα ἐγκατέστη ἐν Ρώμῃ, ἐνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1689. Ὡς ἡ Ἑλισσάβετ τῆς Ἀγγλίας, ἡ Χριστίνα τῆς Σουηδίας ἦτο ἄγαν κλασικὴ εἰς τὰς μελέτας αὐτῆς· πλὴν τῶν νεωτέρων γλωσσῶν ἠπίστατο, ὡς ἐκείνη, τὴν ἑλληνικὴν, τὴν λατινικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκὴν, ἥτις ἐθεωρεῖτο τότε ἐκ τῶν κλασικῶν· καὶ δικαίως, διότι ἐν αὐτῇ συνεγράφη ἡ θαυμασιωτάτη τῶν ἐποποιῶν, ἡ Βίβλος. Ἐκ τῶν τεσσάρων πονημάτων, ἅπερ ἡ βασίλισσα τῆς Σουηδίας συνέγραψεν, ἐν ἐπιγράφεται: *Κρίσεις περὶ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*· πάντα δὲ φέρουσι τὸν τύπον τοῦ ἰδιορρύθμου αὐτῆς χαρακτῆρος· ἀλλὰ δὲν εἶπεν ὁ Βυρφῶν «le style c' est l' homme»; Ὑπῆρξε δὲ ἡ ἐν Στοκχόλμῃ Αὐλὴ ἀκαδημία σοφῶν καὶ λογίων ἀνδρῶν, δι' ὃ καὶ δικαίως ὁ περιώνυμος Βοσάρ (Bochart) εἶλεγεν ὅτι «ὡς τὸ πάλαι ἡ βασίλισσα Σαβὰ ἀπῆλθε πρὸς τὸν σοφὸν Σαλωμώντα, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀκούσασα, οὕτω σήμερον οἱ σοφοὶ πορεύονται πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Χριστινῆς τὴν σοφίαν αὐτῆς θαυμάζοντες».

Γνωστός ὁ περίφημος ἐκεῖνος στίχος: C' est du Nord que nous vient aujourd' lui la lumière, δι' οὗ ὁ Βολταῖρος θαυμάσιως ἐξύμνησεν Αἰ-

κατερίναν την Μεγάλην, την από τοῦ 1762—1797 ἐνδύξω; βρασιλεύσασαν. Καί ὄντως τὸ φῶς ἤρχετο τότε ἐκ Βορρᾶ, ὁ δ' ἐκπέμπων αὐτὸ ἥλιος ἦτο ἡ μεγαλουργὸς ἐκείνη αὐτοκρατορία, ἡ φιλόσοφος, ἡ νομομαθής, ἡ προστάτις τῆς ἐν Γαλλίᾳ καταδικωκομένης Ἐγκυκλοπαιδείας, ἡ μετὰ τοῦ Βολταίρου, τοῦ Δαλμαζέρ, τοῦ Διδερῶ καὶ ἄλλων ἐγκυκλοπαιδικῶν ἀντεπιστέλλουσα. Ἐντολῇ αὐτῆς ὁ περιώνυμος Βερολίναϊος φυσιοδίφης καὶ περιηγητῆς Παλλὰς καὶ ὁ Γκελέν, φυσιοδίφης καὶ οὗτος ἐκ Τυβίγκης, περιηγήθησαν τὴν Ρωσίαν, καὶ ἐδημοσίευσαν τὰς περισπουδάστους αὐτῶν περιηγήσεις. Ἐκ τῶν πολλῶν τῆς Αἰκατερίνης πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας γενναιοδωριῶν καὶ αὕτη. Μαθοῦσα ὅτι ὁ Παλλὰς προϋτίθετο νὰ ἐκποιήσῃ ἢ εἶχε πλουσίαν συλλογὴν, ἵνα προικίσῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ καὶ πληροφορηθεῖσα ὅτι ἐξήτει 15000 ρούβλια, ἔγραψεν αὐτῇ ὅτι «ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς φυσικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ λίαν ἁδανῆς ὡς πρὸς τὰς προίκας. Ἀγοράζω προσέθετο τὴν ὑμέτεράν συλλογὴν ἀντὶ 100,000 φράγκων καὶ ἀφίνω ὑμῖν τὴν ἀπολαυὴν αὐτῆς ἐφ' ὅρου ζωῆς¹⁾». Ἀλλὰ τὰ μεγαλειότερα δικαιώματα τῆς Αἰκατερίνης εἰς τὸν σεβασμὸν τῆς ἐπιστήμης εἰσὶ ταῦτα: ὅτι ὑπῆρξε καὶ αὕτη συγγραφεὺς· συνέταξε γαλλιστὶ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην *Instruction pour le code*, ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Μοντεσκίου καὶ τοῦ Βενκαρίου ἐμπνευσθεῖσαν καὶ ἥτις εἶναι ἀναντιρρήτως ἐκ τῶν λαμπροτάτων οὐλίδων τοῦ βίου τῆς Αἰκατερίνης. Ὁ Μέγας Φριδερίκος ἐπιστέλλων αὐτῇ ἔλεγεν: «Ἡ Σεμίραμις διώκει στρατιάς, ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν μεγάλων πολιτικῶν, ἡ Μαρία—Θηρεσία ἐπέδειξε πολλὴν γενναϊότητα κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτῆς εἰς τὸν θρόνον, ἀλλ' οὐδεμία γυνὴ δὲν εἶχε δειχθῆ νομοθέτις· ἡ δὲ αὕτη ἐπιφυλλάσσετο τῇ Τσαρίνῃ τῆς Ρωσσίας²⁾».

* *

Πρὸ ὀλίγων δὲ ἐτῶν ἄνασσα κραταιοτάτη, ἐπὶ ἀναριθμήτων ἑκατομμυρίων ὑπηκόων βασιλεύουσα, πρὸς ἄλλο κοινὸν ἢ τὸ τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων ἀποτετιομένη, ἐξήτει τὴν ψῆφον αὐτοῦ οὐχὶ πλεόν ὡς ἄνασσα, ἀλλ' ὡς συγγραφεὺς τῶν ἰδίων αὐτῆς *Ἀπομνημονευμάτων*. Καὶ βεβαίως· ἔσχε ταύτην εὐμενῇ, διότι οὐδὲν ἀφελέστερον καὶ σύναμα περιεργότερον τῶν τῆς μεταστάσεως Βικτωρίας *Ἀπομνημονευμάτων*, ἐν οἷς μετὰ τασύτης μετριοφροσύνης καὶ εἰλικρινείας ἐκφράζει τὰς ἐντυπώσεις αὐτῆς, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἐκείνῳ ἐνθα ποιεῖται λόγον περὶ

τῶν προσωπικῶν αὐτῆς σχέσεων μετὰ Ναπολέοντος τοῦ Γ' καὶ τῆς τότε αὐτοκρατορίας Εὐγενίας, ἥτις καὶ αὕτη προϋτίθετο νὰ δημοσιεύσῃ ἢ ἐδημοσίευσεν τοιαῦτα.

* *

«Μία μόνη εὐτυχία ὑπάρχει: τὸ καθῆκον, μία μόνη παρηγορία: ἡ ἐργασία, μία μόνη ἡδονή: τὸ **καλόν**», λέγει που ὡς προσφιλὲς σύνθημα τοῦς λόγους τούτους· ἔχουσα, ἡ ἐπὶ πεζογραφίᾳ καὶ ποιήσῃ διαπρέπουσα σήμερον βασίλισσα τῆς Ῥωμουνίας, δι' ἧς κλείει δυστυχῶς ἡ διεθνὴς αὕτη τῶν λογίων βασιλισσῶν πινακοθήκη.

Ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρμεν Σύλβα τὸ στέμμα τῶν γραμμάτων περιβληθεῖσα καὶ διὰ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων αὐτῆς συγγραμμάτων τὴν Ῥωμουνίαν κλείσασα, εἶναι συγχρόνως καὶ γλωσσομαθής, γερμανιστί, γαλλιστί καὶ ἀγγλιστί συγγραφέα. Ἀλλὰ περὶ τῆς λογίας ταύτης· βασιλίσσης, ἧς δύο ὠραιότατα διηγήματα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ *Ἀττικῷ* *Ἡμερολογίῳ* ἐπραγματεύθη μετὰ περισσῆς χάριτος ἐόκιμος τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων θεραπαινίς, ἡ εὐπαίδευτος καὶ φιλόπονος δεσποινὶς Αἰκατερίνα Ζάρκου, ἐν ἀξιολόγῳ βιογραφικῇ διατριβῇ ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ὀλίγα ταῦτα: «Δέκα καὶ ἐξ ἐτῶν ἤρξατο γράφουσα ὠραία ποιήματα, ὧν ἐν εἶναι ἡ *Ἥχώ*... Ἀπὸ τοῦ 1877 ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ μεταφράζῃ εἰς τὴν γερμανικὴν τὰ ἀγαπητὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Ῥωμουνικὰ ἔσρατα... Ἡ Σαφφώ, ἐκ τῶν καλλίστων ποιημάτων τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Sturme*» (Τρικυμία) ἐκδοθέντων, παρέχει εἰς τοὺς εἰδότας λαμπρὸν μαρτύριον τῆς ποιητικῆς ἱκανότητος καὶ τέχνης τῆς ἡγεμονίδος ποιητρίας... Πλὴν τῆς ποιητρίας ὑπάρχει ἐν τῇ Κάρμεν Σύλβα χαρίεσσα συγγραφεὺς θελητικωτάτων διηγημάτων. Τὰ *Διηγήματα τοῦ Πελέσχου*, λαβόντα τὴν ἐπωνυμίαν χωρίου τῆς Ῥωμουνίας, τὰ τῶν *Καρπαθίων* εἶναι σειρὰ τερπνῶν διηγήσεων ὥς κοσμεῖ πάντοτε φαιδρὰ ἢ μελαγχολικὴ ἢ φαντασία τῆς ποιητρίας. Ἐκ τούτων τὸ «*Verful eu dor*» (*Pic aux regrets*) ἐπιγραφόμενον μετεφράσθη ὑπὸ τῆς ἰδίας γαλλιστὶ ἐν τῇ *Revue du Monde latin*. Γαλλιστὶ συνέγραψε καὶ κωμωδίαν: «*Revenants et Revenus*» ἐπιγραφομένην, προσωρισμένην διὰ τὴν κοινωνίαν τοῦ Βουκουρεστίου, ἀγγλιστὶ δὲ ἐποίησε διάφορα ποιήματα... Ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ, ἡ φιλόσοφος γυνὴ, ἡ διακεκριμένη συγγραφεὺς, ἡ θελητικωτάτη ποιήτρια διέμεινε πρὸ παντός γυνὴ ἀπλῇ, λάρτρῃ τῆς φύσεως, ἧς ὑμνεῖ τὰ θαυμασία, χρωματίζουσα ἕκαστον ἀντικείμενον διὰ ροδίνης χροιάς· ἡ δὲ πρὸς τὴν ἐρημίαν καὶ τοὺς ἀγροὺς κλίσις αὐτῆς οὐδέποτε ἡλαττώθη... Ἡ Κάρμεν Σύλ-

1) Comte de Segur «Mémoires», τομ. II, σελ. 61. Paris 1845.

2) Biographie nouvelle des Contemporains, τομ. IV, σελ. 198: «Catherine II Alexiowna».

θα είναι μία τῶν σπανίων ἐκείνων ἡγεμονίδων, αἵτινες ἀκόπως φέρουσιν ἐπὶ τοῦ σεπτοῦ αὐτῶν μετώπου διπλοῦν διάδημα, τὸ τῆς δόξης τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν ἀξιώματος καὶ τὸ οὐχὶ ὀλιγώτερον λαμπρὸν διάδημα τῆς δόξης τῶν γραμμάτων».

« ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΑΡΚΟΥ »

Ἄλλ' ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθημένη, εἴτε συγγράφει, προστατεύει ἢ ἀποτείνει φόρον σεβασμοῦ εἰς τὰ γράμματα ἢ τὴν ἐπιστήμην, παρέχει πάντοτε θέαμα εὐφρόσυνον καὶ ἄμα παρήγορον, ἅτε δεικνύουσα ὅτι τιμᾷ στάδιον, ὕπερ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ τῆς εὐνοίας τοῦ πλούτου ἀμοίρων. Μετὰ πόσης εὐφροσύνης δὲν ἀνέγνωσαν οἱ ἐν Ἑλλάδι τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης μῦσται τοὺς ὠραίους ἐκείνους λόγους, τοὺς ὄντως βασιλικούς, οὓς ἡ ἡμετέρα βασίλισσα ἀπέτεινε, κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1884, ἐν Κοπεγχάγη τοῖς ἐκεῖ συνηγμένοις ἐν ἱατρικῷ συνεδρίῳ σοφοῖς : « Ἡ βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων, ἔγραφεν ὁ «Νέος Ἑλεῦθερος Τύπος», συν-

διελέχθη διὰ μακρῶν πρὸς τὸν Μοζέτικ περὶ ἰοδοφορμίου, μαρτυρήσασα ἐκπληκτικὰς γραμματολογικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις· μετὰ τὴν ἐπίσημον δὲ ὑποδοχὴν ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτῆς ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς πλείονας τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐκεῖ συνεδριάζόντων. « Ἀσμένως, εἶπε, θὰ ὁμιλῶν ἔτι πρὸς πολλοὺς καὶ ἄνευ ἐπισήμων παρουσιάσεων, ἀλλὰ δὲν ἐγίνωσκον τοὺς παρ' ἐμοὶ κυρίους. Ἐν τοιαύταις ὁμηγύρεσι, προσέθετο μειδιῶσα, τὰ ἐπιφανῆ πρόσωπα ἔπρεπε νὰ διακρίωνται ὡς τὰ σπάνια ἄνθη ἐν τοῖς βοτανικοῖς κήποις, ἐν ἐπιγραφῶν».

Καὶ νῦν κλίνωμεν εὐσεβάστως τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῶν ἐνδόξων ἐκείνων βασιλισσῶν, αἵτινες ἐτίμησαν καὶ τιμῶσι τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, εὐχόμενοι ὅπως καὶ ἄλλαι μιμηθῶσι τὸ σεπτὸν ἐκείνων παράδειγμα, πρὸς ψυχικὴν τινὰ παρηγορίαν καὶ ἐνθάρρυνσιν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἄτυχους τῶν γραμμάτων ἐργάτου.

Ε. Κ. ΑΣΩΠΙΟΣ

Β. ΒΕΡΝΑΡΔΟΥ

Ὁ μαῖμουδιάρης